

Visszatér-e hazájába a mongol buddhista egyház fölámája?
Vallás és politika konfliktusa a szekuláris Mongóliában

Szilágyi Zsolt
tudományos főmunkatárs
MTA BTK
Néprajztudományi Intézet

Bevezetés

Ma a mongóliai buddhizmus úgy éli mindennapjait, hogy a vallás vezetőjének, a legmagasabb rangú újjászületésnek pozíciója immár öt éve betöltetlen. Ez az egyház mindennapi életére látszólag nincs hatással, a buddhizmus a rendszerváltás óta garantált vallásszabadság kereteiben szabadon működik, a kérdés mégis a mai mongol buddhizmus egyik legégetőbb problémája. Ma Mongólia az 1992 januárjában életbe lépett alkotmány alapján szekuláris állam, így a politika – elviekben – nem befolyásolja a vallásos életet, a képlet azonban nem ennyire egyszerű. Jelen dolgozatban azt a sajátos helyzetet próbáljuk megvilágítani, hogy ez a látszólagos politikai függetlenség a hétköznapok vallásosságában megvalósul ugyan, de az egyház életét alapvetően befolyásoló döntéseknél már koránt sem ennyire megnyugtató a kép. Ehhez két, első pillanatban látszólag egymástól távol álló témát kell bemutatnunk. Az egyik a mongol föláma, a *bogd gegén* (halha bogd gegeen) szerepe a mongol történelemben, a másik napjaink mongol-kínai kapcsolata, melynek köszönhetően nem elhanyagolható az, hogy a gazdasági és politikai értelemben is világhatalommá nőtt Kína hogyan vélekedik a buddhizmus – és elsősorban a tibeti buddhizmus – világban betöltött szerepéről.

A mongol területeken a buddhizmus már megjelenésének korai szakaszában is szoros kapcsolatba került a világi hatalommal. A 13. századi első megtérés időszakában a mongol kánok¹ egyengették a vallás útját, a buddhizmus Kubiláj nagykán (1215-1294) támogatásával vált a birodalom egyik legelterjedtebb vallásává, és tanácsadója, a tibeti Phagszpa láma (tib. 'phags-pa blo-gros rgyal-mtshan, 1235-1280) tevékenységének köszönhetően pedig az udvart is befolyásoló fontos tényezővé. A második mongol buddhista megtérés korszakában² a

¹ Az első mongol megtérést, a buddhizmus mongol birodalomban való megjelenését Ögödej nagykán fiának Gödennek (1206-1251) és a tibeti szakja rend akkori vezetőjének Sakya panditának (tib. sa-skya rdzong 1182-1251) 1247-es találkozásához, illetve Kubiláj uralkodásához és a Yuan dinasztia korához köthetjük.

² A második megtérés a tümet Altan kán (1507-1582) és a csahar Ligdan kán (1588-1634) nevéhez fűződik a 16. század második felében, illetve a 17. század elején. Napjainkban egyes mongol kutatók a Kitaj (Kitan) birodalom időszakában megjelenő buddhizmust szokták az első megtérésként említeni, így gyakorlatilag több mint egy évszázaddal korábbra helyezve azt az időpontot, mikor a mai Mongólia területén megjelenő,

mongol kánok saját hatalmuk legitimálása érdekében is megpróbálták felhasználni a fokozatosan kiépülő egyház társadalmi befolyását, a buddhizmus reinkarnációs tanait és a mongol területeken ekkor túlsúlyba kerülő *gelugpa* (tib. *dge-lugs-pa*) egyház *tulku* (tib. *sprul-sku*) hagyományát.³

Ezzel párhuzamosan maga a buddhista egyház is kihasználta a világi hatalommal kialakított kapcsolatban rejlő lehetőségeket. A mongol kolostori rendszer kiépítésében például a 17. század utáni mandzsu korszakban igen jelentős szerepet jutott ennek a szövetségnek, a központi hatalom támogatásainak. Kijelenthető tehát, hogy a belső-ázsiai- és mongol buddhizmus történetének kezdeti időszakától kezdve szoros kapcsolatban áll a világi kormányzattal, s ezen keresztül politikai befolyása is jelentős volt.

Ez a szerep a 20. században tovább erősödött. A mandzsu császárság összeomlása után kikiáltott teokratikus mongol államban a világi hatalom már közvetlenül a buddhista egyházfő, a 8. *bogd gegén* kezébe került, s bár ebben az időben még nem sikerült kivívni az állam teljes függetlenségét, tevékenysége, és a buddhista egyház társadalmi beágyazottsága alapvetően meghatározta az ország belpolitikai életét, ami közvetve kihatott Mongólia egész 20. századi történetére is.

Bár az 1921-es bolsevik forradalom után meghonosodott kormányzati ideológia, és különösen az 1937-es vallásellenes pogromok a buddhizmus totális háttérbe szorítását célozták, ez a törekvés nem járt sikerrel. A század utolsó évtizedében lezajlott politikai rendszerváltás után kialakult szabad vallásgyakorlat korszakában a buddhizmus olyan virágzásnak indult, hogy ma már sokan a harmadik megterés korszakáról beszélnek. A 20.–21. század fordulóján a mongol rendszerváltást követő társadalmi változások egyik leglényegesebb mozzanata a buddhizmus látványos és rendkívül gyors újjáéledése volt. Szinte a politikai változásokkal egy időben indult meg az egyház⁴ újjászervezése is, ami azonban nem várt problémákat is felszínre hozott. Rövid időn belül bebizonyosodott, hogy bár az egypártrendszer nem volt képes végképp megszüntetni az emberek kötődését a buddhizmushoz, azonban egyházellenes intézkedései miatt szinte a nulláról kellett kezdeni az kolostori rendszer felépítését, az egyházi oktatás megszervezését.

valószínűleg egy korai mongol nyelvállapotot beszélő népesség először ismerkedett meg ezzel a vallással. A nemzetközi tudományos élet ezzel szemben a két megterés elméletét fogadja el. Lxagwasüren G. - Dašjamc, D.: *Mongoliin filosofiin tүүх*. Ulaanbaatar 2001.

³ A buddhizmus reinkarnációs tanain alapuló hagyomány. A tulku az újjászületett fölálmák, akik újjászületéseik során öröklik elődeik pozícióját, kiváltságait, a buddhista egyházban betöltött szerepüket.

⁴ Mongóliában nem lehet az európai keresztény kultúrkörben kialakult egyház fogalomról beszélni – bár kétségtelen, hogy nehéz jobb összefoglaló meghatározást találni. Itt a buddhista egyház elsősorban kolostorok laza szövetségét jelenti.

Az 1992. január 13-án hatályba lépett új mongol alkotmány szekuláris államként határozza meg az országot, s az állam semmilyen formában nem támogatja a buddhista kolostorokat, a buddhizmus, és a mongol buddhizmus főlámajának személye fontos eleme maradt a századforduló mongol bel- és külpolitikai életének. Jelen cikkben rövid összefoglalást kívánunk adni arról a történeti hagyományról, ami napjainkban is meghatározza a mongol egyházfők társadalmi jelentőségét, így válik érthetővé az a szerep, mely gyakran határokon túlmutató konfliktust is generál a mongol politikai életében.

A bogd gegén cím létrejötte

A mongol buddhista egyházfő pozíciója gyakorlatilag kialakulása óta a mongol társadalom- és politika történet egyike kiemelkedően fontos eleme. Köszönhető ez elsősorban annak a történeti hagyománynak, melyet a cím első birtokosa alapozott meg szerteágazó tevékenységével. De következménye annak is, hogy későbbi jelentős történelmi korszakokban – ekkor már a buddhizmushoz, és ezen keresztül a főláma címéhez kapcsolódó vallási- és történeti hagyomány miatt – kiemelten fontos volt a *bogd gegeen* történeti szerepe, tevékenysége.

Az első mongol buddhista főláma, Öndör Gegén (1635-1723) az ország 17-18. századi történetének egyik legfontosabb alakja. Dzsingisz kán családfájának⁵ leszármazottja volt, így rendelkezett az egyik legfontosabb jellemzővel, ami fontos történelmi tettekre predesztinálta, ugyanakkor élete a mongol történelem egyik legfordulatosabb korszakával is egybe esett. Öndör Gegén nem csak a halha-mongol, és a belső-ázsiai történelem meghatározó szereplője volt, de az élet számos más területén – a mongol irodalomban, a mongol orvostudományban, a buddhista filozófiában – is maradandót alkotott. Sokan őt tekintik a 18. századi mongol képzőművészeti reneszánsz legnagyobb alakjának is. Történeti, társadalomtörténeti szerepét meghatározza, hogy ő volt az első, aki megkapta a *dzsebcundampa kutugtu*⁶ címet, mely a legfőbb mongol buddhista egyházi méltóságot illeti.

⁵ Az *altan urag* (halha *altan urag*) a mongol történelem egyik legfontosabb, leginkább számon tartott hagyománya. Dzsingisz után a mongol történelemben csak olyan valaki aspirálhatott eséllyel a mongol nagykáni trónra, aki valahogy – akár legendás eseményekkel is – igazolni tudta, hogy a nagykán családjának tagja, illetve leszármazottja.

⁶ Tib. *rje-btsun* „vallási vezető”, *gdam-pa* „kiváló”, mong. *ǰebcundampa qutuǰtu*, halha *ǰawǰandamb xutagt*. A halha *bogd gegeen* „szent fény”, *bogd xaan* „szent kán” (mong. *boydo* (*boyda gegen*), *boydo qayan*) címek gyakorlatilag egyenértékűek és szinonimaként használhatóak a tibeti címmel. A tibeti eredetű szavak, nevek mongol átírásaira általában jellemző a nyelvi torzítás, így találkozhatunk az eredeti tibeti alak *ǰibcundamba*, illetve *ǰawǰandamb* formájával a mongol írott forrásokban.

Egy mongol előkelő, Gombodordzi⁷ fiaként, a fa-sertés év (1635) 9. hónapjának 25. napján született. Apja dzsingiszida volt, de a buddhista hagyomány kissé másként bizonyítja Öndör Gegén legitimációját, mint ahogyan azt a történeti hagyomány teszi. A buddhista életrajzok (halha mongolul *namtar*) szerint ő a tizenhatodik reinkarnáció abban a sorban, mely a mongol buddhista egyházfők előző megtestesüléseit tartalmazza.

Ahogy a róla készült életrajzokban olvashatjuk a gyermek képességei már fiatal korában megmutatkoztak. Minden mozdulata, cselekedete különlegességét bizonyította. Gyakran játszadozott sztúpák környékén, játék közben keze kolostorokat, sztúpákat formázott a homokból. A hagyomány szerint számos újjászületett tibeti lámához hasonlóan már kisgyermekként, minden korábbi tanulás nélkül magától recitált szútrákat, gyakran tibetiül, annak ellenére, hogy senki nem beszélte ezt a nyelvet környezetében. Három éves korában a jurta körül körbe futva buddhista szent szövegeket mormolt. Szülei felfigyeltek erre a képességére és elvitték egy buddhista mesterhez, aki felismerte, hogy a gyermek nem mindennapi ember.

Négy éves korában, a sárga tigris évében (1638) Dzsambal⁸ lámától kapta meg a *gelong*⁹ buddhista fogadalmi fokozatot,¹⁰ és ezzel együtt szerzetesi fogadalma letétele után a Dzanabadzar nevet, mely a szanszkrit Jñānavajra (tibetiül Jese dordzse)¹¹ mongol formája.

A sárga nyúl évében (1639),¹² mikor Öndör Gegén 5 éves volt, amikor kolostort és számos kisebb-nagyobb buddhista kegyhelyet, ereklyetartót (sztúpa) építettek tiszteletére. Öndör Gegén *hamba láma*¹³ rangot kapott és minden mongol láma előljárójaként kezdték tisztelni. Vanszanbürelgü¹⁴ láma *ravdzsan* fokozatot¹⁵ és új szerzetesi nevet – Luvszanvanbudzsalcán¹⁶ – adományozott neki. Ekkor azonban még nem ismerték fel, hogy a gyermek egy korábbi híres láma újjászületése lehet.

⁷ Mong. Tüsiyetü qayan Gombodorji, halha Tüšeeet xaan Gombodorj.

⁸ Mong. Blam-a łimbalig, halha łambal lam.

⁹ Tib. *dge-slong*, vagy *genyen* (tib. *dge-bsnyen*).

¹⁰ A kolostori hierarchiával, a fokozatok sorrendjével kapcsolatban lásd: Birtalan, Á.-Rákos, A.: *Kalmükök, egy európai mongol nép*. Terebess Kiadó, Budapest 2002, pp. 45-46.

¹¹ Tib. Ye-shes rdo-rje, halha Išdorj.

¹² Egyes történetírói szerint az esemény 1638-ban történt. A régi mongol évszámok európai időszámítás rendszerre való átszámítása gyakran nem egyezik az egyes művekben, ennek oka, hogy a tizenkettes állatciklus kezdetét jelentő holdújév ünnep időpontját a hold járása alapján számítják, mely egyes években az európai Gergely naptár alapján akár több hetes eltérést is mutathat az előző, illetve az azt követő évekhez képest. A mongol holdújévet minden évben a téli napéjegyenlőséget követő újhold után két hónappal tartják.

¹³ Halha *xamb lam*. A kolostor apáti tiszte.

¹⁴ Mong. Vansi büriülegü.

¹⁵ Egyes elképzelések szerint, már ekkor megtestesülésnek tekintették. Erre vonatkozóan lásd Szilágyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635-1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol. 1.* ed. by Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies of Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004, pp 3-5.

¹⁶ Halha Luvsanwanbuɔalcan.

1640-ben ő lett az első a halha-mongolok között, akit szentté (*bogd*)¹⁷ emeltek. A hét halha nemzetség képviselői ellenségeskedéseiket félretéve egy *kurultájon* (mongol káni gyűlésen) Öndör Gegént a halha-mongolok buddhista vezetőjének választották. A döntést senki nem kérdőjelezte meg, ami önmagában is ritka esemény volt, hiszen a hét halha nemzetség képviselői gyakran álltak vitában egymással és a legritkább esetben egyezett a véleményük. A döntés értelmében a fiatal láma lett a halhák között a legmagasabb rangú egyházi méltóság.

Öndör Gegén 1649-ben buddhista zarándoklatra, illetve tanulni indult Lhászába az 5. dalai lámához. Tibetbe vezető útján számos kolostort, így Congkhapa (tib. blo-bzang gras-pa, 1357-1419) születésének helyén alapított Kumbum-ot és a Tasilhumpo¹⁸ kolostort is felkereste. Itt, nem messze Sigacétól az 5. pancsen lámától (Lobsang Yeshe, tib. blo-bzang ye-shes 1663-1737) *gecül*¹⁹ fokozatot kapott és vezetésével elnyerte Yamantaka-beavatást is. Lhászába érkezése után tanítványává fogadta őt az 5. dalai láma Ngawang Lobsang Gyatso (tib. ngag-dbang blo-bzang rgya-mtsho 1617-1682)²⁰ is, aki *ocsir erhín van*²¹ rangra emelte. A *dzsongangpa*²² rend épp ekkor (1650) kereste neves történetírójának, Tāranātha-nak (Gungaanyambo 1575-1634)²³ új megtestesülését.

A 17. század elején Tibetben a vörös és sárga süveges buddhista irányzatok álltak szemben egymással. A dalai láma, a sárga süveges *gelugpa*²⁴ rend vezetője, Congkhapa reformjainak megfelelően a Buddha eredeti tanításain (*vinaja*) alapuló vallási hagyomány követését javasolta, míg a vörös irányzat (pl. *nyigmapa*)²⁵ képviselői ezzel szembe helyezkedve a helyi vallások (bon) által befolyásolt buddhista irányzat követői voltak. Tāranātha maga a dzsongangpa irányzat történetírója és kiemelkedő tagja, s mint ilyen a *szakjapa*²⁶ rend képviselője volt.

¹⁷ Mong. *boyda*.

¹⁸ Tib. Sku-'bum, Bkra'-shis lhun-po.

¹⁹ Tib. *dge-tshul*.

²⁰ Neve halha mongol válozatban Agwaan luwsanjamc.

²¹ Halha *očir erxiin wan*.

²² Tib. *jo-nang-pa*.

²³ A történetírás Tāranātha-t hagyományosan a szakjapa rend tagjaként és történetírójaként említi, ezt azonban részben pontosítanunk kell. A dzsongangpa rendet a 14. század elején alapította Serab Gyelcen (tib. shes-rab rgyal-mtshan) a szakjapa rend tanításainak részleges megreformálásával. A rend leghíresebb tanítója volt Tāranātha, aki a rend tanításain belül jelentős hangsúlyt adott a Kálacsakra szertartásnak, amit aztán a gelugpa tanításainak is fontos részévé vált, miután a rend magába olvasztotta a dzsongangpa irányzatot. Az évszázados hagyományokat követve napjainkat a 9. bogd gegeen újra a Taktan kolostort vezeti, tanításokat ad és Indiában dzsongangpa kolostort alapított, így folytatva Tāranātha munkáját.

²⁴ Tib. *dge-lugs-pa*.

²⁵ Tib. *nying-ma-pa*.

²⁶ Tib. *sa-skya-pa*.

A buddhista hagyomány szerint a nagy szentek újjászületéseit a korábbi megtestesülések jövendöléseit, illetve az egyéb csodálatos jeleket követve kutatják fel. Azt a gyermeket, akire ráillenek a jelek, próbáknak vetik alá, hogy kiderüljön, valóban ő e a következő reinkarnáció. Gyakran kisebb használati tárgyakat, eszközöket mutatnak neki, s amennyiben kiválasztja azokat, melyek előző életében a tulajdonát képezték, bizonyítást nyer, hogy ő az új megtestesülés.

Lhászában, miután Öndör Gegént is hasonló a próbáknak vetették alá, a dalai- és a pancsen láma kinyilvánította, hogy a fiatal láma új megtestesülés, ő Tāranātha újabb reinkarnációja.²⁷

A dalai láma tanítványát *cordzs* rangra emelte, s egyházi fogadalmi után kapott neve Luvsandambidzsalcán (Nyers fordításban „a jó előjel vallási zászlaja”) lett. A mongol főláma ekkor kapta meg a tibeti eredetű *dzsebcundamba kutugtu* címet és beiktatása alkalmából átvehette a hatalom jelképeinek számító pecsétet, illetve a buddhista szimbolika egyik fontos jelképét a sárga selyemből készült esernyőt, amivel a lámaizmus buzgó tanulmányozásáért tüntették ki.

A mongol egyházfők politikai szerepe

Öndör Gegén a belső-ázsiai és mongol történelem egyik legturbulensebb korszakában lett a mongol buddhista egyház fő lámája. A 17. század második felében, a mongolok által lakott terület helyzete ingatag volt. A mongol Yuan dinasztia bukása után a korábbi birodalom kisebb-nagyobb kánságokra bomlott, melyek vezetői időről időre megpróbálták megszerezni a nagykáni hatalmat. Voltak, akik kudarcot vallottak, voltak, akik kisebb-nagyobb sikerekkel jártak, de az egységes Mongóliát nem sikerült létrehozni. Ugyanakkor fokozatosan körvonalazódott egy keleti- s nyugati-mongolok közötti ellentét, mely hamarosan jelentős háborúban bontakozott ki. Ugyanakkor Oroszország, mely szibériai hódításainak köszönhetően birodalma határait már a mongolokkal határos területekig terjesztette ki, határozottan érdeklődött a sztyeppe terület iránt, s ennek a törekvésének elsősorban csak a mandzsuk uralta Kína szabhatott gátat. A század utolsó harmadára a mandzsuk Qing dinasztia már uralta a déli-mongol területeket, lassan befejezte Kína teljes meghódítását, és figyelmét – és katonai erejét – ekkor már képes volt ismét Belső-Ázsia felé fordítani.

²⁷ A buddhista történetírásban általánosan elfogadott nézet, hogy az urgai fő lámák Tāranātha újjászületései. Erre vonatkozóan lásd: Szilágyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635-1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol. 1.* ed. Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004.

A mongol főláma ebben a helyzetben vált először a politikai események aktív szereplőjévé. A mongol előkelők elismerték jogát ahhoz, hogy irányítsa az egyházat és az ország politikai életét is. Szerepvállalása és az általa kiadott politikai próféciaik alapvetően határozták meg a mongolok 17. század végi politikai lépéseit, és őt gyakorlatilag – az akkor még egységesnek egyáltalán nem tekinthető – mongol állam képviselőjévé emelték. Abban, hogy a halha területek egyre inkább a mandzsu szövetség – később uralom – felé sodródtak figyelemre méltó ok, a *dzsebcundamba* mandzsuk iránti elkötelezettsége volt. A mongol buddhista egyház feje politikai jövődöléseiben kifejezetten a mandzsukhoz való csatlakozásra buzdította híveit. Ezt jól példázza az alábbi részlet:

„Úgy gondolom, hogy Kelet mandzsu uralkodója, különösen intelligens és művelt. Mi, a halhák alázattal és tiszta szándékkal követeket küldtünk a csodálatos szent uralkodóhoz (a mandzsu császárhoz), a „Békesség tízezer Államának Urához”, hogy felajánljuk az országunkból származó „kilenc fehér”²⁸ ajándékot, és azt, hogy szolgálóik leszünk. A halha mongolok minden tekintetben fejlődni fognak és gazdagok leszünk. A szent uralkodó jóléte, és gazdagsága a mennyhez és a világhoz hasonlatos és mi el fogjuk érni a teljes békét és boldogságot. E példa a jövődölésekből jól látható...”²⁹

A hamarosan kirobbanó ojrát-halha háborúban felülkerekedő Galdan (1644-1697) ojrát uralkodóval szemben csak egy mandzsu szövetség adhatott esélyt a halháknek, amit ismét a mongol egyházfő iránymutatása alapján fogadtak el. Ezzel egyrészt megnyílt az út a mandzsuk előtt a halha-mongol területek bekebelezése felé, másrészt épp az ez követő mandzsu korszak hozta el a mongol buddhizmus és ezen keresztül a főlámák társadalmi befolyásának látványos megerősödését.

A mongol egyházfő későbbi megtestesüléseinek a 20. század első feléig kevesebb politikai szerep jutott. A második megtestesülés 1724-ben látta meg a napvilágot, de beiktatására csak jóval később került sor. Az új császár Qianlong³⁰ trónra lépése ismét alkalmat adott a *bogdnak* arra, hogy tiszteletét tegye Pekingben. Hamarosan meg is érkezett a császár meghívása, aminek a mongol főláma eleget is tett. 1738-ban a mongol ügyekkel foglalkozó hivatal a Lifan Yuan hivatalosan is elismerte az újjászületést, mint a következő *dzsebcundampát* és átadták neki a hatalmi jelvényeknek számító arany pecsétet, illetve arany

²⁸ A mongolok által a hagyományoknak megfelelően a mandzsu császároknak felajánlott jelképes adó nyolc fehér ló és egy fehér teve, mely a császár fennhatóságának elismerését jelentette.

²⁹ Szilágyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635-1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol. 1.* ed. by Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004, p. 12.

³⁰ Qianlong (élt: 1711. szeptember 25. – 1799. február 7., hivatalosan uralkodott 1736-1795.) Mong. tengri-yin tedgügsen, tib. lha skyong rgyal po.

levelet. Ettől kezdve a mongol egyházfők hivatalos beiktatása mindig e jelvények átadásával, illetve a császár hivatalos hozzájárulásával történt.

Személyét nagy tisztelet övezte, nagy népszerűségnek örvendett a halha-mongolok között. Legendák terjedtek el arról, hogy kolostorait, egyházát nem a pásztorokra kivetett adókból finanszírozza, hanem az Altaj- és Hangaj hegység gazdaszellemei adták neki az aranyat és ezüstöt.³¹ 1739-ben *dacant*³² alapított Hürében³³ az akkori fővárosban a tantrikus buddhista iskola számára, és számos kolostort és templomot alapított, vagy építtetett újjá Urgában és vidéken egyaránt. 1745-ben a fővárosban a Dzsüd dacant alapította, s 1750-ben hozta létre a Mandzsusri kolostort, mely Mongólia egyik legnagyobb és legfontosabb kolostorává vált.³⁴

A pekingi udvar aggódva figyelte a mongol egyházfő népszerűségének – és így politikai befolyásának – folyamatos növekedését. Ez mindenképp ellenkezik a mandzsuk érdekeivel, hiszen míg Öndör Gegén 1691-es szerepvállalása inkább elősegítette a mandzsuk befolyás kialakulását a halha területeken, addig az egymást követő *dzsebcundampák* befolyásának növekedése már gyengíthette a mandzsuk pozícióit. A pekingi udvar hivatalnokokat rendelt az új főláma mellé, hogy korlátozzák mozgásterét, ez azonban csak részleges eredményeket hozott. Az Amurszana (Amursana 1723-1757) felkelés kiindulásakor³⁵ a mandzsuk a mongol egyházfő tekintélyét is latba vetették annak érdekében, hogy az ojrát felkelés következtében a halhák között kialakuló függetlenségi megmozdulásoknak elejét vegyék. A mongol egyházfőnek új címeket is adományoztak, áttételesen ezzel is a dinasztia fennhatóságát bizonyítva.³⁶

1757-ben bekövetkezett halála után a Qing uralkodó parancsban tiltotta meg, hogy a *bogd gegén* új megtestesülését mongol területen keressék.³⁷ A kormányzat ezzel akarta

³¹ Pozdneyev, A. M.: *Mongolia and the Mongols*. Indiana University, Curzon Press, Bloomington 1997, p. 345.

³² Halha *dacan*, mong. *dačan*, (tib. *grva-tshang*). Kolostor, kolostoriskola.

³³ Mong. küriye, halha xüree, jelentése kerítés, kerület, elkerített terület, kolostor. A mongol főlamák székhelyét, a fővárost IX xüree-nek, nagy kolostornak nevezték 1921-ig, ekkor a Niislel xüree, „Főváros kolostor” nevet kapta. A halha *örgöö*, mong. *örgüge* „fejedelmi, főpapi szállás” szó az oroszban Urga alakban honosodott meg. A főváros nevét 1924-ben változtatták Ulaanbaatar-ra, mely „vörös hős”-t jelent.

³⁴ Diwaasambu, G. – Taiwansaixan, D.: *Mongoliin burxan šašinii tүүхэн тоим*. Ulaanbaatar 2005.

³⁵ Amursana 1755-ben egy másik ojrát előkelővel Dawačival szövetségben a káni pozíció megszerzése érdekében. Felkelésük sikerrel járt, Dawači elfoglalta az ojrát kánság trónját, a két korábbi szövetséges azonban hamarosan egymás ellen fordult. Amursana a mandzsuk udvar segítségét kérte, amit meg is kapott, a mandzsuk seregei a győzelmek után azonban nem hagyták el az ojrát területeket, hanem megkezdték azok beolvasztását a mandzsuk birodalomba. Amursana hamarosan már a mandzsuk ellen szervezkedett és 1757-ben bekövetkezett haláláig ellenük harcolt. Életének utolsó szakasza okán vált a mongol történelmi hagyományban a függetlenségi mozgalmak egyik jelképévé.

³⁶ A második jebcundamba az 1757-es felkelés idején kapta a *šasin-i mandayuluyči* (mong. *šasin-i mandayuluyči*), a „vallást felvirágoztató”, és az *amitan-i jiryayuluyči* (mong. *amitan-i jiryayuluyči*), az „élőket boldogító” címet, melyek később a mongol egyházfők állandó jelzőivé váltak.

³⁷ Szilágyi Zsolt: *A mongol főlamák rövid története*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest 2010, p. 46.

megakadályozni, hogy a világi hatalommal vetekedő befolyású egyházi méltóság jöjjön létre a nomádok között. Az intézkedés részben beváltotta a hozzá fűzött reményeket, hiszen a 20. századig minden későbbi megtestesülést Tibetben keresték, ami nem könnyítette meg az egyházfők helyzetét, nem segítette elfogadottságukat a mongolok között. Ugyanakkor épp a mandzsu kori kormányzati támogatásoknak köszönhetően vált a mongol buddhista egyház, és annak vezetője a 19. századi mongol kultúra és társadalom megkerülhetetlen szereplőjévé, ami 1911-ben a teokrácia bevezetésében is nagy szerepet játszott.

A mandzsu dinasztia bukásakor a mongolok elérkezettnek látták az időt saját függetlenségük visszaszerzésére. Mivel ebben az időben nem volt olyan befolyással rendelkező világi előkelő, aki joggal pályázhatott volna a frissen kikiáltott független mongol állam trónjára, így kézenfekvőnek tűnt az a lehetőség, hogy a mongol egyházfő kapja meg ezt a címet. Mint említettük, a mandzsu korban a mongol buddhista egyház, és annak vezetője a társadalom megfellebbezhetetlen tekintélyévé vált, az egyház – mint a mandzsu közigazgatással szemben egyfajta nemzeti intézmény – gyakorlatilag úgy működött az országban mint állam az államban, így nem lehetett kérdés, hogy az államfői pozíciót az akkor regnáló 8. megtestesülés kapja meg.

1911. december 29-én³⁸ még a mandzsu korban meghonosodott szertartásrend szerint Mongólia kánjává szentelték a mongol buddhista egyház vezetőjét a 8. *bogdo gegént*.³⁹ Az egyházfő hivatalos megnevezése ezután „a vallást és a világi törvényt egyesítő napfényes Szent kán”⁴⁰ lett. A főláma átvette uralkodói jelvényeit,⁴¹ a felszenteléssel új időszámítás vette kezdetét⁴² és Mongólia fővárosának nevét Nijszlel hürére (Főváros kolostor) változtatták.

Az így létrejött teokratikus mongol állam időszakában a buddhista egyház – és annak főládája – hatalma csúcsára érkezett. A később létrehozott Vallásügyi minisztérium

³⁸ A pontos datálással kapcsolatban itt is meglepően megoszlanak a vélemények. A feldolgozások jelentős része az 1911. december 16-át fogadja el, bár az eredeti szöveg *cagaagčïn gaxai jiliin öwliin dund sariin šiniin yes* „fehér disznó év tél közepső havának új 9”-ét említi, amit Ĵamsran 1911. december 28-ként értelmez. Ĵamsran, L.: *Mongol tüüxiin deej bičig*. 4. Ulaanbaatar 1992, p. 13. Urangua szintén december 29-ét jelöli meg pontos dátumként. Urangua, Ĵ.: *XX. juunii exen üyeiin ar mongol dax' šinetgel*. Ulaanbaatar 1997, p. 40. A forrásokban természetesen a mongol időszámítás szerinti meghatározás szerepel. Mongol Állami Levéltár FA-6 font. HN-511. b.4.

³⁹ A szertartás végrehajtásának némi praktikus akadályja is volt, mivel az évszázados mandzsu uralom alatt Mongóliában nem volt kormányzati palota, így a szertartásra a Dečingalaw kolostor keleti területén található Dorᠣwawaran templomban felépített épületben (*töriin ordon-ger*) került sor.

⁴⁰ Halha *šašin töriig xoslon barigč naran gerelt bogd xaan*.

⁴¹ A mongol kánok legfontosabb uralkodói jelvénye a káni pecsét volt, ennek megfelelően kánná szentelésekor a bogd is rendelkezett ilyenrel. A pecséten az első bogdo gegen Janabajar által alkotott *soyombo írással* 8 jel látható, mely a nyolc megtestesülést szimbolizálja, a középpontban pedig *ujgur-mongol írással* a „vallás és állam irányítója napfényes bogd kán pecsétje” szöveg olvasható.

⁴² 1911. „*olnoo örgögдсөн 1-geer on*”-lett. (sokak által trónraemelt első éve) Vö. Kara, Gy.: *Mongol-magyar szótár*. Terebess Kiadó, Budapest 1998.

megalapításával az egyház gyakorlatilag teljes befolyást szerzett a mongol belpolitikában, és ezt az 1921-ben bekövetkezett bolsevik forradalomig meg is tartotta.

A buddhizmus mongol társadalomban betöltött pozíciójára jellemző, hogy 1920-1921-ben a szovjet-országi katonai támogatással hatalomra került mongol forradalmárok eleinte a *bogd gegén* jóváhagyására vártak a Leninéssel kötendő szövetség megszervezésével kapcsolatban, és később a fegyveres felkelés szervezésekor rendszeresen a *bogd* és a mongol buddhista egyház védelmét zászlajukra tűzve toborozták a támogatókat.⁴³ Ez nyilván nem volt összeegyeztető a bolsevik ideológia alapjaival, de jól jellemezte a mongol buddhizmus beágyazottságát.

A forradalom győzelme után az új kormányzat óvakodott attól, hogy a mongol egyházfőt személyében megtámadja. A buddhizmus háttérbe szorítása kezdetekben csak apró adminisztratív lépésekkel kezdődött, az igazi egyházellenes offenzíva a 8. megtestesülés 1924-ben bekövetkezett halála, illetve az új kormányzat hatalmának konszolidációja után következett be.

Mongóliában az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után a buddhista egyházzal kapcsolatos állami állásfoglalás meglehetősen sajátosan alakult. Bár az új alkotmány lehetővé teszi a szabad vallásgyakorlatot bizonyos, elsősorban Mongólia határain túl mutató tényezők mégis részben akadályozzák, hogy az egyházszerkezet az 1921. előtti állapotoknak megfelelően épülhessen újjá. Miközben az állam közvetlenül nem szól bele az egyház működtetésének módjába, az egyházi oktatás újjászervezésébe, a kolostorok újjáalapításába, nem engedheti meg, hogy az egyház olyan lépéseket tegyen, melyeket Kína esetleg nem nézne jó szemmel. Mire is gondolhatunk?

1991-ben az új demokratikusan megválasztott mongol állami vezetés a dalai lámától hivatalosan is állásfoglalást kért a mongol egyházfő személyével kapcsolatban. A mongol államelnök D. Ocsirbat és más fontos állami vezetők, tolmácsolva a mongol buddhista hívek kérését, a dalai láma mellett működő, száműzetésben lévő tibeti kormány Mongóliába látogató vallási és kulturális ügyekért felelős miniszteréhez fordultak. A mongol államfő így fogalmazta meg a kérést:

„Eljött hozzánk is a demokrácia. Szabadon választhatjuk meg vallási hovatartozásunkat, és a halha dzsebcundamba rinpoce kilencedik újraszületését szeretnénk visszahívni hazánkba. Úgy hallottuk, hogy az emigráns tibetiek között él

⁴³ Szilágyi Zsolt: *A mongol főlámák rövid története*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest 2010, pp. 95-104.

Dharamszalában a halha-mongol egyházfő következő reinkarnációja. Tudni szeretnénk, hogy valóban így van-e? Kérem Őszentségét a 14. dalai lámát, hogy vizsgálja meg, valóban ő-e a mi *bogd gegén*ünk.”⁴⁴

A kérésnek eleget téve 1991-ben a 14. dalai láma hivatalosan is kinyilvánította, hogy az, akit a 9. *dzsebcundambaként* tisztelnek, valóban a halha-mongol főláma újjászületése.⁴⁵ A buddhista egyházfő állásfoglalásáról a *bogd gegén* 1992-ben a tibeti kormány Kulturális és Vallásügyi Minisztériumától értesült. A hivatalos értesítés átvétele után Dharamszalába utazott. Még abban az évben december 13-án került sor a mongol főláma hivatalos beiktatására a Drepung Gomang kolostorban.

Ezzel a lépéssel az új mongol kormány bonyolult politikai helyzetbe került. Ekkor vált egyértelművé, hogy a mongol buddhista egyház helyzetének és szerepének megítélése nem lehet pusztán belpolitikai kérdés. Bár a mongol egyházfő beiktatásában az egyetlen kompetens maga a buddhista egyházfő, azzal, hogy a mongolok az ő állásfoglalását kérték a 9. *bogdo gegen* személyével kapcsolatban, felkeltették a Kínai kormány figyelmét is. Ezzel a kérdés sajnos olyan politikai síkra terelődött, mely a mai napig akadályozza azt, hogy az új mongol egyházfő elfoglalhassa helyét mongol hívei körében.

Mint ismeretes Kína hivatalosan nem ismeri el sem a dalai lámát, sem a mellette működő intézményeket, s ez a mongolok kérését is sajátos színben tünteti fel. Jóllehet, ez a megkeresés csupán az egyházzal kapcsolatos állásfoglalásra vonatkozott, nem elhanyagolhatóak a politikai hatásai sem. Ugyanakkor itt kell leszögeznünk, hogy ezzel a lépéssel a mongolok nem foglaltak állást a dalai láma világi szerepével kapcsolatban, mint buddhista egyházfőhöz fordultak hozzá.

Mongóliában az egyház és az állam szétválasztása a huszadik század folyamán megtörtént. Ez a folyamat a teokratikus állam összeomlásától, az 1924-es új népi alkotmány elfogadásáig tartott. Jóllehet, sok áldozatot követelő, véres események kíséretében történt – és korántsem sikerült a mongol híveket végleg elfordítani a vallástól –, a rendszerváltás után már fel sem merült a teokratikus rendszer bármilyen jellegű újjászervezése. Bár a mai mongol állam részben elődjének tekinti a 1911-1919 között létezett Teokratikus Mongol Államot – mint az utolsó olyan korszakot az 1990-es rendszerváltásig, melyben Mongólia belső önállósággal bírt –, ez nem jelenti azt, hogy az egyházat bevonják az ország irányításába. Ilyen értelemben, a mongol egyházfő személyével kapcsolatos állásfoglalás kérése a dalai

⁴⁴ Agwadorj, Bri: *Awral itgelt yecdügeer bogd jawjandamba xutahtiin tobč hamtar*. Ulaanbaatar 2002.

⁴⁵ A dalai láma erről a hivatalos dokumentumot 1991. szeptember 9-i dátummal adta ki.

lámától nem jelenti a Tibet nemzetközi megítélésével kapcsolatos állásfoglalást. A kialakult helyzet azonban sajátos változásokat hozott, melyeket érdemes egy pillanatra áttekinteni.

A mongol egyházfő hivatalos elismerése után jogosan merült fel az igény a mongol buddhista hívekben és a szerzetesekben arra, hogy egyházuk vezetője térjen vissza Mongóliába. Bár a rendszerváltás után a mongolok szinte akadálytalanul zarándokolhattak – és tehetik ezt ma is – a buddhista egyház magas rangú vezetőihez, Őszentségéhez a 14. dalai lámához, illetve a 9. halha *dzsebcundambá*hoz Indiába, tanulhattak és tanulhatnak mongol lámák az indiai vallási központokban, ez nem pótolhatja azt, hogy az egyházfő kénytelen Mongólia határain kívül tartózkodni. A mongol kormányok az 1991-es – utólag már merésznek is nevezhető – fellépés után óvakodtak hivatalosan is állást foglalni a kérdésben.

1999-ben a 9. bogd gegén egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy semmilyen hivatalos kapcsolata nincs Mongóliával.⁴⁶ A mongol buddhistákkal, a mongóliai kolostorokkal a zarándokokon keresztül tartotta a kapcsolatot. Beiktatása után a mongolok többször is meghívták országukba. A meglehetősen bizonytalan nemzetközi helyzetet jól példázta, hogy 1995-ben a Delhiben működő mongol nagykövetség nem adott számára beutazó vízumot annak ellenére sem, hogy nem hivatalos keretek között utazott volna az országba, így elméletileg nem kellett volna tartani az esetleges politikai következményektől.

Ez a helyzet napjainkra semmit sem változott. A mongol egyházfő csupán egy alkalommal tudott Mongóliába utazni. Az 1999 nyarán ott eltöltött néhány hónap adott számára lehetőséget arra, hogy híveivel találkozhasson. Szertartásokat és tanításokat tartott a fővárosban és több vidéki vallási központban is. Vízuma lejárta után kénytelen volt elhagyni az országot, ahová eddig nem térhetett vissza. A mongol egyház és a hívek nem szakították meg vele minden kapcsolatot, hiszen évről-évre sokan keresik fel őt indiai buddhista zarándoklatuk során. Sok mongol szerzetes tanul irányításával, akik tanulmányaik befejezése után visszatérnek országukba, így tartva a kapcsolatot a mongol egyházfő és a mongol buddhisták között.

A 9. megtestesülés végül 2010-ben költözhetett Mongóliába. A Gandantegcsenlin kolostorban – mely ma a mongol buddhizmus központjának tekinthető – szállásolták el. Itt élt, tartott szertartásokat és találkozott a hívekkel egészen 2012. március 1-én bekövetkezett haláláig.

Így vált az újabb megtestesülés megkeresése és beiktatása a mongol buddhistákat komolyan foglalkoztató kérdéssé, mely ma már látszólag nem kellene, hogy politikai

⁴⁶ Hertzog, Stuart: Interview with the Ninth Khalkha Jebtsundamba. (1999)
http://stuzog.com/web_sites/Mongolia/Jebtsundampa_interview.html 2010. január 17.

jelentőséggel bírjon, de mint alább látni fogjuk, olyan kényes kérdés, hogy nem elsősorban belpolitikai, de a határokon túlmutató konfliktust is képes generálni. Ennek megértéséhez azonban röviden át kell tekinteni Mongólia és Kína elmúlt 25 évben kialakult sajátos viszonyát.

A mongol-kínai kapcsolatok a rendszerváltás után

Az 1990-91-es mongóliai rendszerváltás, a Szovjetunió felbomlása a kelet- és belső-ázsiai térségben új politikai környezetet teremtett. A szabadon választott mongol vezetésnek lehetősége volt alapvetően új alapokra helyezni a mongol-kínai viszonyt, melyhez a kínai kormányzat megfelelő partner volt.

Kína hidegháború utáni politikájában is jelentős változások történtek. Alapvetően békés és kiegyensúlyozott partneri viszonyra törekszik a szomszédos országokkal, melynek célja, hogy megfelelő piaci környezetet teremtsen fejlődő gazdaságának, és önmagáról egy felelős, megbízható hatalom pozitív képét alakítsa ki.

1994-es ulánbátori látogatása idején írta alá Li Peng az új kétoldalú egyezményt. Egyúttal vázolta Kína elképzeléseit Mongóliával kapcsolatban:

1. Kínai elismeri Mongólia függetlenségét, önállóságát, területi integritását.
2. Cél a kölcsönös előnyön alapuló kereskedelmi és gazdasági kapcsolat fejlesztése.
3. Kína támogatja Mongólia atomfegyver-mentes státuszát.
4. Megfigyelői szerepet kíván Mongólia harmadik országokkal kötött szerződéseivel kapcsolatban és segíteni szeretné ezek létrejöttét.⁴⁷
5. Kijelentette, hogy a korábbi ütközőállam szerep miatt Mongólia kiemelt fontosságú a térségben.⁴⁸

Kína és Mongólia között található az ország leghosszabb összefüggő határvonala. A mongol területek közvetlenül határosak Belső-Mongóliával, de a nyugati területen olyan gyakran belpolitikai kockázatokat is rejtő tartományokkal is, mint Xinjiang. Ezért Kína belpolitikai stabilitása, illetve a kínai biztonságpolitika szempontjából is alapvetően fontos ez a kapcsolat. A kínai-mongol határ megállapodásokat már az 1980-as években is felülvizsgálták, de 1996-ban egy háromoldalú szerződésben rögzítették is az aktuális

⁴⁷ A kínai kormányzat a térség vezető hatalmaként több az ázsiai- és csendes óceáni országokat összekötő kereskedelmi, és gazdasági szövetség tagja. Támogatásával Mongólia is több ilyen jellegű szervezetben is teljes jogú, illetve megfigyelői pozíciót kapott. Ilyen például az APTA (Asia Pacific Trade Agreement), az Asia Pacific Economic Cooperation Council, az SCO (Sanghai Cooperation Organization), melyben a mongolok Kína, Oroszország, Kazaksztán, Üzbegisztán Kirgizisztán, Tadzsikisztán mellett megfigyelői státuszt birtokolnak, csakúgy mint az ASEAN biztonságpolitikai fórumában (ASEAN Regional Forum on Security).

⁴⁸ Batbayar 2002.

megállapodást.⁴⁹ 2001-ben és 2003-ban ismét felülvizsgálták a kínai-mongol határt, mely jelenleg több mint négyezer kilométer hosszú.⁵⁰ 2004-ben N. Bagabandi pekingi látogatásakor született megállapodás arról, hogy a közösen határon összesen 13 határátkelőt építenek.⁵¹

A kínai kormányzat figyelemmel kíséri az USA és Mongólia folyamatos közeledést is. A mongolok számára kiemelten fontos az amerikai kapcsolat, s úgy tűnik az USA is nagyobb figyelmet fordít az országra, mint ahogyan azt például gazdasági jelentősége indokolná. A kínai és mongol álláspont alapvetően különböző az USA terrorizmus ellenes tevékenységének megítélésében. Mongólia sietett csatlakozni az USA által szervezett szövetséghez. Ezek a lépései a washingtoni kormányzat figyelmét is az országra irányították. Ilyen értelemben fontos szerepet szának neki az észak-ázsiai stratégia kialakításában. Ezzel párhuzamosan a gazdasági együttműködésük is fejlődött. Az USA Mongólia harmadik legnagyobb kereskedelmi partner lett.

A két ország közös katonai partnerségi programja különös fontosságú, különösen a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett események után. Ugyanakkor a terrorizmus elleni harcban a mongolok erőn felül teljesítenek. Mind az iraki, mind az afganisztáni programokban részt vesznek, s bár ennek katonai jelentősége csekély, de fontos az amerikai-mongol viszony tekintetében, hiszen az USA számon tartja szövetségeseit.

Mongol-kínai gazdasági kapcsolatok a 20-21. század fordulóján

Az új diplomáciai kapcsolat kialakítása után a Kína és Mongólia közötti gazdasági együttműködés újraértelmezésére is sor került. A kínai gazdasági robbanás természetesen alapvető hatással volt Mongóliára is, annál is inkább, mivel Mongólia a rendszerváltás generálta politikai változások következtében elvesztette addigi legjelentősebb gazdasági partnerét.

1992-ben az orosz kivonulással párhuzamosan a gazdasági kapcsolatok a mélypontra zuhantak. Addig a KGST és a Szovjetunió volt Mongólia legfőbb partnere. Mind a kivitel, mind a behozatal tekintetében ebben a relációban valósult meg a legnagyobb forgalom.⁵² A KGST megszűnése és az orosz kivonulás igen jelentős következményekkel járt, a mongol gazdaság gyakorlatilag az összeomlás szélére került. Az így megüresedett piaci pozíciókat

⁴⁹ Érdekes, hogy az 1915-ben szintén mindhárom ország képviselőinek részvételével lezajlott kjahtai konferencia, illetve a májusban aláírt szerződés még csak a részleges mongol autonómiát rögzítette, illetve azt, hogy Külső-Mongólia Kínai elidegeníthetetlen része.

⁵⁰ 4767 km.

⁵¹ Ezek közül jelenleg 6 működik, de nem mindegyiken engedélyezték a nemzetközi forgalmat. Ilyen határátkelő a teljes rendszer megvalósulása esetén összesen 5 létesül.

⁵² Kovács 2001.

Kína könnyedén be tudta tölteni. 1995-ben Kína már a második legnagyobb kereskedelmi partnere volt Mongóliának, 1999-re pedig a vezető szerepet is megszerezte. 2004-ben a mongol export 48 százaléka irányult Kínába, és a Mongóliába irányuló külföldi befektetések 38%-a származott Kínából. Ez Kína északkeleti- és északnyugati- tartományainak is jövedelmező lépés volt, ugyanakkor a kínai külpolitika is jelentőse profitált belőle. A gazdasági befolyás kialakításával, az egyre nyomasztóbb gazdasági erőfölény felhasználásával egyre inkább lehetősége a kétoldalú kapcsolatok irányítására is.

Gazdasági értelemben Mongólia számára Kína közelsége áldás és átok is egyben. A kínai gazdaság szinte kielégíthetetlen nyersanyag igénye komoly lehetőségeket rejt a mongol gazdaság számára. Mongólia területe igen jelentős készletekkel rendelkezik nemesfémek és egyéb ásványkincsek tekintetében. Nagy mennyiségű szén, arany, vas és más nemes és színesfém található ezen a területen. Ezek a nyersanyagok alapvető fontosságúak a kínai ipar számára, ugyanakkor kitermelésük nehézségekbe ütközik. A szovjet befolyás időszakában az infrastrukturális fejlesztések Mongóliában korántsem voltak átfogóak. Elsősorban a városi lakosság körülményeinek szerény javítását, illetve a szovjet ipar szükségleteinek kiszolgálását célozták. Ennek köszönhetően nem épült ki olyan út és vasúthálózat, energiagazdálkodás, mely lehetővé tenné az új lelőhelyek gyors kiaknázását. A bányaalapításoknak, illetve a kitermelés megindításának alapfeltétele az infrastruktúra kiépítése. Ehhez Mongóliában nincs megfelelő tőke. A kínai befektetők így jó lehetőséghez jutnak, amit a két ország kormányzata is támogat.

2003-ban első külföldi útján – mely szintén a kiemelt kínai figyelem bizonyítéka – Hu Jintao hivatalosan is megerősítette, hogy Kína érdekelt a mongóliai beruházások fokozásában, a gazdasági kapcsolat megerősítésében.

Egy évvel később, 2004-ben a mongol államfő N. Bagabandi pekingi viszontlátogatásakor szintén üdvözölte a kínai befektetéseket. A két ország együttműködésének köszönhetően a 2003-as 23 millió dollárnyi kínai bányászati beruházás egy évvel később már 3,7-szeresére 86 millió dollárra nőtt. A kínai részesedés a külföldi bányászati beruházások 30% volt.⁵³ Ugyanakkor még 2003-ban egy 300 millió dolláros kedvezményes kölcsönt is kilátásba helyeztek a mongol bányászat, mint kiemelten fontos gazdasági tényező fejlesztése érdekében. Ebben a korszakban a mongol export 48%-a már a déli szomszéd felé irányult, a Mongóliába irányuló külföldi befektetések 38%-át már a kínai investíciók tették ki.

⁵³ Batčimeg, Miggeddorj. Future Challenges for the PRC and Mongolia: A Mongolian Perspective. *China Brief* Vol. 5., Issue 10.p. 2.

A 21. század második évtizedének eleje a mongol gazdaság látványos bővülését hozta. Ebben a kínai befektetéseknek kiemelt szerepe volt, de ez tovább fokozta a gazdaság kínai kitétségét is. 2014-re a teljes mongol külkereskedelem immár több mint kétharmada (67,8%) kapcsolódott Kínához és a mongol kivitel 81% irányult a déli szomszéd felé.⁵⁴ Az ilyen mértékű kapcsolat – mongol szemmel nézve immár inkább kiszolgáltatottság – felidéri azt a korszakot, mikor az ország hasonló mértékben, de a Szovjetunió felé köteleződött el. Napjainkban ilyen mértékű politikai függés nem elképzelhető, a az egymást követő mongol kormányok mindent meg is tesznek annak érdekében, hogy ez a helyzet ne ismétlődessen meg újra. Ennek ellenére Kína napjainkban gazdasági befolyását kész politikai célja érdekében latba vetni, és ezt megtette 2016 őszén Mongóliában is.

Van-e politikai szerepe a mongol főlámának?

A mongol buddhista egyházfők 9. megtestesülése 2012. március 1-én hunyt el. Immár öt éve nem tölti be ezt a pozíciót senki. Az új megtestesülések beiktatásával kapcsolatos buddhista hagyomány szerint akár hosszú évek is eltelhetnek az előző újjászületés halála, és az új megnevezése között, így az elmúlt években csak a felszín alatt lappangott a kérdés, vajon mikor jön el az idő az új egyházfő megnevezésére?

Ma napjainkban ez a kérdés kiemelten fontos, hiszen 1757 óta politikai értelemben nem volt olyan helyzetben Mongólia, hogy a buddhista egyházfő személyét tekintve ne kellett volna külső befolyásolástól tartaniuk. A 18. század közepétől a Qing dinasztia bukásáig a mandzsu császárok megtiltották, hogy a mongol főláma megtestesülését mongol földön keressék. Az ezt követő teokrácia rövid időszakában nem volt aktuális a kérdés, és 1924-et követően pedig már a népköztársasági alkotmány és az annak ideológiai háttérrel adó bolsevik nyomás nem tette lehetővé, hogy erről egyáltalán szó kerülhessen.

Napjainkban Mongólia politikai értelemben független, így – látszólag – eljött az idő, hogy a buddhista egyház vezetőjéről önállóan dönthessen az egyház. A rendszerváltás után két évvel elfogadott új alkotmány szekuláris államként határozza meg az országot. A politika semmilyen formában nem avatkozhat az állampolgárok vallásgyakorlatába. Bár a rendszerváltás körüli időszakokban előfordult, hogy politikusok exponálták magukat egy-egy jelesebb vallási ünnepen, állást foglaltak bizonyos, a buddhizmust érintő fontos kérdésekben, de ez ma már nem jellemző.

⁵⁴ www.mfa.gov.mn/?p=29545

Ezért is sajátos, és a fentieknek sok tekintetben ellentmondó az a helyzet, mely 2016 novemberében, a mongol buddhista egyház főlámája következő újjászületésének bejelentése nyomán kialakult. Az köztudott, hogy a jelenlegi kínai vezetés kiemelt figyelemmel kíséri a 14. dalai láma tevékenységét. Mongólia semmilyen formában nem kíván beavatkozni a két fél közötti vitás kérdésekbe, de ha a dalai láma Mongóliába látogat elkerülhetetlenül felkelti a kínai adminisztráció figyelmét. Ez történt a tavalyi év őszén is.

A dalai láma mongóliai látogatásának két fontos következménye lett. A mongol buddhista hívek számára kiemelkedően fontos esemény volt, hogy a dalai láma jelenlétében kinyilvánították, hogy ismert a mongol buddhista egyházfők következő újjászületése. A közvéleménnyel annyi információt osztottak meg, hogy egy három éves mongol gyermekről van szó, de nevét nem hozták nyilvánosságra. Ezzel megvalósulni látszik az, amire 1757 óta nem volt példa, a mongol buddhista egyház főlámája „visszatér” Mongóliába és egy mongol gyermekben született újjá. Amennyiben a gyermeket beavatják, úgy immár 260 év után újra mongol születésű személy fogja irányítani az egyházat. A lehetőség azonban csak egy pillanatra került elérhető közelségbe. A gyermeket hivatalosan is be kell iktatni tisztségébe, amihez a buddhista hagyomány szerint egy magasabb rangú, idősebb lámára van szükség. A dalai láma mongóliai látogatására adott nagyon heves politikai reakciók azonban megakadályozhatják ezt.

Kína már novemberben a legmagasabb politikai fórumokon hevesen tiltakozott azért, mert Mongólia engedélyezte a dalai láma beutazását. A Kínai Külügyminisztérium szóvivője Geng Shuan már novemberben tájékoztatta a közvéleményt arról, hogy Kína elítéli a kialakult helyzetet. A látogatás külpolitikai következménye végül az lett, hogy Kína felmondta a Mongóliának szánt 4,2 milliárd dolláros kölcsönt.

A mongolok törekedve a Kínával való kapcsolatok normalizálására sajátos lépésre szánták magukat. Cend Mönk-Orgil mongol külügy miniszter decemberben bejelentette, hogy a regnáló mongol kormány hivatali ideje alatt megtiltják a dalai lámának, hogy az országba léphessen. Ez gyakorlatilag történelmi pillanat volt, hiszen a dalai láma tisztsége ezer szállal kötődik a mongol történelemhez. A cím mongol eredetű, a dalai lámák mongol kánnak köszönhetik teokratikus hatalmukat Tibetben. Az 1904-es brit betörés idején a 13. dalai láma Mongóliába menekült és itt vészelte át azt az időszakot, míg a az angolok kivonulnak országából. Az ilyen előzmények tekintetében és a jelenlegi mongol kormány reakcióinak ismeretében kijelenthető, hogy ma a buddhizmus a mindennapi szakrális gyakorlat tekintetében független ugyan a politikától, de ez a tény nem vonatkozik az intézményesült keretek működtetésére.

Bibliográfia

- Aldrich, M. A.: The Dalai Lama in Mongolia: 'Tournament of Shadows' Reborn. *The Diplomat*. 2016 (dec.) <http://thediplomat.com/2016/12/the-dalai-lama-in-mongolia-tournament-of-shadows-reborn/> (utolsó megtekintés: 2017. június 7.)
- Agwandorj, Bri: *Awral itgelt yecdügeer bogd jawjandamba xutagtiin tobč hamtar*. Ulaanbaatar 2002.
- Batbayar Cedendambiin. *Mongolia's Foreign Policy in the 1990's: New Identity and New Challenges*. Ulaanbaatar, Institute for Strategic Studies. 2002.
- Batčimeg, Miggeddorj. 2005. Future Challenges for the PRC and Mongolia: A Mongolian Perspective. *China Brief* Vol. 5., Issue 10. <http://www.jamestown.org> (utolsó megtekintés 2017. május 10.)
- Diwaasambu, G. – Taiwansaixan, D.: *Mongoliin burxan šašinii tүүхэн toim*. Ulaanbaatar 2005.
- Hertzog, Stuart: Interview with the Ninth Khalkha Jebtsundamba. (1999) http://stuzog.com/web_sites/Mongolia/Jebtsundampa_interview.html 2017. április 17.
- Jamsran, L.: *Mongol tүүхийн деег бичиг*. 4. Ulaanbaatar 1992.
- Kovács Attila Endre. 2001.: A mongol demokratizálódás rövid története. *Új keleti szemle*. 3. évf. 1-2. Budapest pp. 48-68.
- Lxagwasüren G. - Dašjamc, D.: *Mongoliin filosofiin түүх*. Ulaanbaatar 2001.
- Pozdneyev, A. M.: *Mongolia and the Mongols*. Indiana University, Curzon Press, Bloomington 1997.
- Szilágyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635-1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol. 1*. ed. by Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies of Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2004.
- Urangua, J.: *XX. juunii exen үеийн ар монгол дах' шинетгел*. Ulaanbaatar 1997.
- Wong, Edward: *Mongolia, With Deep Ties to Dalai Lama, Turns From Him Toward China* www.nytimes.com/2016/12/30/world/asia/china-mongolia-dalai-lama.html?_r=0 (utolsó megtekintés: 2017. június 7.)

The New York Times: *Dalai Lama's Visit to Mongolia Could Fray Its Ties to China*

<https://www.nytimes.com/2016/11/20/world/asia/mongolia-dalai-lama-china.html>

(utolsó megtekintés: 2017. június 7.)

Al Jazeera: *China 'blocks' Mongolia border after Dalai Lama visit*

[http://www.aljazeera.com/news/2016/12/china-blocks-mongolia-border-dalai-lama-](http://www.aljazeera.com/news/2016/12/china-blocks-mongolia-border-dalai-lama-visit-161210060313417.html)

[visit-161210060313417.html](http://www.aljazeera.com/news/2016/12/china-blocks-mongolia-border-dalai-lama-visit-161210060313417.html) (utolsó megtekintés: 2017. június 7.)